

↳ Sipos
Lajos

„...minden írását
az Egész
egybeilleszkedő
darabjának
látom...”

A Babits-művek
kritikai kiadásáról

A kezdet...

A Babits kritikai kiadás indításakor, az 1980-as évek második felében az egyik első feladat a kritikai kiadás részletes belső szabályzatának elkészítése volt. Ezt megnehezítette, hogy 1988-ban jelent meg az MTA textológiai bizottságának közreműködésével Péter László munkája, az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*. Ez a leírás, sok más fontos dolog mellett, *alapszövegről, főszövegről, emendálásról* beszélt. A hiteles, *végleges szöveg* rögzítését tekintette célnak, azaz teleologikus volt. 1989-ben a Helikon 3–4. száma közölte az 1987-es párizsi irodalomelméleti kongresszus anyagát. A konferencián *A szöveg születése* címmel a *genetikus szövegkiadásról* tartottak előadásokat. A Helikon-szám részben ezek fordítását közölte (többek között Claudine Gothot-Mersch, Henri Mitterand, Hans Walter Gubler, Hans Robert Jauß referátumait) és közölte Dávidházi Péter írását *A hatalom szétesztása: (poszt)modernizáció a szövegkritikában* címmel. A genetikus kritika elvetette a „végleges szöveg” fogalmát, bevezette az *elő-szövegek*, az *utó-szövegek*, a *szinoptikus kiadás*, a *szöveg-fejlődés*, a *mutánsok*, a *szövegek egyenjogúsága* terminus technicusait. Nekünk éppen ezért olyan szabályzatot kellett készítenünk magunknak, amelyik a genetikus kiadás felismeréseit is hasznosítja. A szabályzatot Buda Attila készítette el, s az MTA Textológiai Bizottsága két ülésben megvitatta és jóváhagyta.

A munka...

Egyszerre kezdtük el az 1990-es évek legelején a regények, a kisprózai alkotások, a drámák és a levelek sajtó alá rendezését.

A regények közül¹ (itt és a továbbiakban pusztán illusztráló példákat idézve) a *Timár Virgil fia* és a *Halálfiat* azonos és részben eltérő tapasztalatokat hoztak. Mindkettő dokumentálta, mennyiben próbálta a *világszerűséget* célként tekintő Mórincz Zsigmond és a *nyelvszerűséget* érvényesítő Krúdy Gyula kortársaként Babits folyamatosan megújítani a magyar regénypoetikát. Ez a valóságkelemek és a fikció újrendezésében, az egyes művek nyelvi megformálásában és a narrációs rendszer átalakításában jelent meg.

A *Timár Virgil fia* kritikai kiadásában, akár a többi szöveg esetében, a levelek, kéziratok szabadon maradt helyeiről összegyűjtöttük a narratíva nyelvi fordulatait idéző *előszövegeket*. Ilyeneket találtunk például: „Alex. Kat. És Sienai Katalin szobája.”; „az ő lehetőségeit fogja valóra váltani”; „Jubileum. Tervek.”; „Szenvedélyek | voltak ezek | kínok | amik eltűntek a gyermek szeme előtt; ez a két óra Timár számára is töprengés volt. Töprengés? Kín és válság.” Az MTA Kézirattárában megtaláltuk a mű *összövegét*. A Melléklet páros oldalain közöltük ennek *szinoptikus változatát*, a páratlanokra az írói javításokra utaló jelek elhagyásával ennek *olvasói szövegét*. Az *előszövegek*, az azoknak

¹ *A gólyakalifa*, s.a.r.: ÉDER Zoltán, *Kártyavár*, s.a.r.: Babits Kutatócsoport, Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, Budapest, 1999; *Timár Virgil fia*, s.a.r.: SIPOS Lajos, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001; *Elza pilóta*, s.a.r.: BUDA Attila, Magyar Könyvklub, Budapest, 2002; *Halálfiat* I–II, s.a.r.: SZÁNTÓ Gábor András – NÉMEDINÉ KISS Adrienn – T. SOMOGYI Magda, Argumentum Kiadó, Budapest, 2006.

helyet adó levelek dátumozása, az *összöveg rétegeinek* elkülönítése után nagy valószínűséggel rekonstruálni tudtuk a mű *genesisét*. Az 1919. június végén kelt levél alapján feltételezhető, hogy a történet ezekben a napokban kezdte foglalkoztatni Babitsot.² Bizonyára a narratíva vagy egyes részei most is fejben készültek el először. Az *összöveg* első lejegyzése talán augusztusban vagy szeptemberben került sor. Ezen tovább dolgozott 1919 őszén és telén, majd 1920 tavaszán. E munka során Timár Virgil belső beszédében és gesztusaiban nagyobb szerepet kapott hagiográfia néhány alakja, *szövegstrukturál*óvá vált Szent Ágoston *Vallomások* című műve, Vergilius *Aeneise*, ebből Dido fogadalma és a fogadalom megszegése. A paptanárt és tanítványát, Vágner Pista sorsában ugyanakkor Babits pécsi diákveivéről és a bajai ciszterci gimnáziumban volt gyakorlóévének teréből és világából jelentek meg részletek. Timár napi sétájában azt az utat járta be, melyet a valamikori kisdíák Babits tett meg a lakásuk és az iskola között. Vágner Pistának otthont adó Stirling-ház ezen a néven és a regényben megjelölt helyen található Pécs 19. század régi térképén.

Miközben a regény legkülső rétegében fellelhetők a szerző életében és közvetlen környezetében megélt élettények, a szöveg mélystruktúrája nincs semmiféle referenciás kapcsolatban az alkotó személyes sorsával. A Nyugatban 1921. július 1-jén megjelent *első teljes szöveg* középpontjában a Goethe által emlegetett hagyományozódás, „a lélek fajfenntartásának”, a szociokulturális öröklődésnek a lehetősége van. Ez a probléma a tanár-költőt foglalkoztatta a Komjáthy Aladárnak dedikált, *A „Fiamhoz”* című versben, a *Mythológia* című elbeszélésben és a Szabó Lőrincz kapcsolódó barátságban is.³ Emellett a regény strukturáló elve a szerzetesi fogadalomban vállalt „istenszeretet” és egy „földi lény szeretetének” a konfliktusa.⁴ A szövegvilágban megvalósuló fikciós mozzanatokhoz társult egy referencializálhatónak vélt elem is. A közvetlen kortársak a Timár Virgil ellenpontjaként megalakított budapesti újságíró vonásaiban felfedezni vélték a Nyugat főszerkesztőjének, Ignotusnak egyes jellemzőit. Maga az érintett ezt a szóbeszédet szavakba is foglalta a folyóirat 1927. február 16-i számában *Teremtő indiskréció. Neovojtina 5.* című írásában. Babits a Nyugat március 1-jei számában elhárította a modellkövetés vádját. Szembeállította a mimetizáló és a teremtő esztétikát, a „kulcsregény-szerző”, a „magasabb irodalom” és a „valóság” viszonyának lényegét eltüntető értelmezését. Ez utóbbinak – írta – „nagyobb céljai vannak, s korra és személyre igazában nem is lehet tekintettel másképp, mint korlátlanul felhasználva azt eszköz és anyag gyanánt [...]”.

A *Halálfiainak* is vannak valóság-részlet-vonatkozásai,⁵ a szöveg legfontosabb jellegzetességei ugyanakkor a család- és nemzedékregény lehetőségeinek próbája és a „Halálfiat-nyelv” megteremtése. A kritikus kiadás ellenőrző és helyesbítő szempontjával számba vette a regény tér- és időelemeit. Regisztrálta „Cenci néni kis tanyáját”, Babitsék szőlőbirtokát, a prészázatot, a szőlőtermést, a filoxeravész, Sátordyék házában felismeri a szülőház belső beosztását, a nevezetes szekszárdi épületeket, elkülöníti a

sóti helyszínnek közül a pécsi városképhez tartozó gimnáziumot és püspöki rezidenciát. Regisztrálja, miként kapcsolt össze „eredetileg össze nem tartozó mozzanatokot Babits Mihály a regény szereplőiben”. Összeveti az író, a barátok és a rokonok személyes emlékeit a szekszárdi irodalomtörténészek, Csányi László és Töttös Gábor, valamint a pszichiáter és a Babits-életművel addig foglalkozók felismeréseivel. A tér-, idő- és cselekményelemeket egészen Erdővárig, a valóságban Fogarasig kíséri ez a fejezet. „[...] a műben felnövő Sátoridi Imre ugyanolyan utat jár be a korábbi Sátoridi Imrushoz képest, mint amelyet a lázadó Babits Mihály tett meg a *Halálfiat* létrehozó Babits Mihályig”. Az 58 oldalas fejezet nemcsak az élettényeket⁶ és az élettények szándékolt keverését dokumentálja, de a főhős személyiségének alakulását össze is kapcsolja a szerző a modern Budapest és a modern irodalom születésével, bőséges példátartat adva annak, miként valósul meg itt is az *Indiskréció*-vitában rögzített babitsi alkotásmód.

Az 1927-ben megjelent *Halálfiat* nyelviségének különlegeségeit mutatja be, ha összevetjük a szöveget a Pesti Naplóban 1921 októbere és 1922 januárja közötti első (a kritikai kiadásban ugyancsak megjelent) változatával. Az 1921-es forma nemcsak regénypoetikai szempontból áll közel a *Timár Virgil fiához*, de a nyelvi megformálását tekintve is. A szövegmondó belső beszéde teljesen azonos az előzőével, alig valamivel többször fordul elő itt a dolgok, fogalmak nagybetűs írása, ami a szerző egyéni helyesírásának jellegzetes vonása. Az 1927-es változatban ez a sajátosság azonban tovább erősödik. Ilyen példákat találunk: „Ki, jobb az Elvek emberénél?”; „[...] Szomorú asszonyok háza [...]”; „[...] az Esti Korzón gyűlt ki”; „Az Élet a Mikroszkóp Alatt megint elfakult”; „Hasznos ember! – vonta vállát az Ifjú Keserűség.”; az „Élet”, a „Hivatal”, a „Kultúra”, az „Állam” és más alakok nagybetűs írásformái nemcsak a beszélő értékviszonyait, értékpreferenciáit mutatják, de a szövegkohéziót is erősítik. A *Halálfiat* harmadik, az író életében megjelent utolsó kiadásában, akárcsak a *Timár Virgil fia* és a többi regény utolsó változatában is van még nyelvi változtatás.⁷

² BABITS Mihály *levelezése 1918–1919*, s.a.r.: SIPOS Lajos, Bp., Argumentum Kiadó, 2012, 74.

³ Vö. CZEIZEL Endre: *Babits Mihály családfájának (rokonságának) és szerelmi-családi életének elemzése = „...kínok és álmok közt...”*. Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lídia, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád *Babitsról*, szerk.: SIPOS Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 56–60.

⁴ Vö. SIPOS Lajos: *Szövegépítés és szövegalkotás Babits Mihály Timár Virgil fia című regényében*, Vigília, 2002/6, 459–470; FINTA Gábor: *Amans amare Vergilius. Babits Mihály: Timár Virgil fia = F. G.: Modernitás és modernizáció. Tanulmányok a modern magyar próza és kritikai gondolkodás történetéből*, Savaria University Press, Szombathely, 2011, 110–126.

⁵ *I. m.*, II, 366–424.

⁶ Babits 1921 januári szekszárdi látogatásakor, a *Timár Virgil fia* befejezése után fogott hozzá a *Halálfiat* megírásához. Édesanyját megkérte, írja le számára a velük egy utcában lakó, távoli rokonságban lévő Geiger Gyula családjának történetét. Babits Mihályné Kelemen Auróra 1921. május 26-án küldte el a történetet összefoglaló levelet (Vö. „*Engem nem látott senki még.*” *Babits-olvasókönyv*, szerk., vál., a szöveget gondozta, a jegyzeteket írta: SIPOS Lajos, Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, Budapest, 1999, I, 406–408.). Ez az írat lényegében a regénybeli Hintás Gyula történetét tartalmazza.

⁷ *I. m.*, 259–300; 300–345; 348–359.

A kritikai kiadásban közreadott *Kisprózai alkotások*⁸ az eddig megjelent szövegekhez képest negyvennyolc „új” művet is tartalmaz. Ezek közül egy a Szeged és Vidékében, három a Pesti Naplóban, egy Az Estben jelent meg, a többit a szerkesztők az OSZK, a PIM, az MTA Kézirattárából és a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárából ásták ki. Az első befejezetlen novella, *A Hunyadi-ház* az ötödikes gimnazista Babits Mihály alkotása, az utolsó töredék *Harc az angyallal* címen jelent meg a kötetben „Egy házasság”, majd ennek szerzői javítása után „*Házaspár Gádoroson. Pótlék a Halálfiához*” kiegészítéssel. Ha összevetjük a Babits-hagyatékban talált feljegyzéseket, akkor nyilvánvaló a szerző által készített időrendi táblákból, hogy Babits először 1892 és 1894 közötti regényidőben gondolkodott, aztán egy 1883–1918 közötti időben, egy harmadik fólion pedig még tágabba húzta a regényidőt, s mindjárt megjelölte a csomópontokat is a következőképpen: 1848, 1883, 1892, 1896, 1900, 1907, 1914, 1918. A feljegyzés szerint Döme bácsi 1918-ban 89, Gita (akinek a történetében sok szövegelem jelenik meg a Bergson-fordító Geiger Valéria, és a levelezésben gyakran felbukkanó Dienes Valéria személyes sorsából), 36 éves; Imruska, akinek életéhez Babits sok elemet kölcsönzött a sajátjából, mindössze 32 esztendő, Nelli Hintás Gyulától született gyermeke pedig 25 éves. Feltűnő, hogy ezen az évlistán nem szerepel a regénybeli Nelli, Imruska édesanyja, Sátorfy Mihály és Cenci néni. Az azonban nagyon fontos információ, hogy Babits (a családregényt író Thomas Mann, Martin du Gard, valamint Kaffka Margit és *A régi ház* szerzője, Tormay Cecile kortársaként) mintegy hetven évet akart átfogni. *A Hatholdas rózsakert* és *Harc az angyalokkal* szerzője betegsége, a Baumgarten Alapítvány kurátorsága és 1933-tól a Nyugat szerkesztése mellett sem mondott le a tervéről. Ezt bizonyítja a *Kisprózai alkotások* utolsó darabja.

Nem volt kisebb vállalkozás Babits drámáinak kritikai kiadása sem.⁹ A munkát az 1980-as évek végén felkért Vilcsék Béla végezte el, aki nemcsak Babits és a korszak drámáival, drámatörténetével foglalkozott akkor már, de időközben a drámai műnem és a színpadi megvalósítás egyik legavatottabb szakértője lett. A kiadás alkalmat adott neki arra, hogy Babits felől áttekintse a korszak drámai törekvéseit, amint ezt pontosan jelzi a Babits Kiskönyvtárban 2008-ban megjelent tanulmánykönyve, *A drámaíró Babits* (pontosan úgy, ahogyan a *Halálfiái* értelmezésén és a sajtó alá rendezésén munkálkodó Némediné Kiss Adriennek a kritikai kiadás adott alkalmat arra, hogy 2008-ban a Babits Kiskönyvtárban közreadja *A magyar „ördögregény”. Babits Mihály: Halálfiái* című könyvét). Vilcsék Béla a kiadásba bevonta az ELTE Tanárképző Főiskolai Karán alakított Babits-seminárium tagjait, pontosan negyvenkét hallgatót, akiket – mint ahogy ez minden kötet végén történt – ő is név szerint felsorolt. Az egyes drámák keletkezésére, kéziratára, kiadásaira, recepciótörténetére, nyelvi változataira vonatkozó adatok, újonnan feltárt tények összefoglalása mellett olvasható itt a *Laodameia* „pódiomtörténete” és „színpadtörténete” az első amatőr előadás-

tól, 1948. június 29-étől az 1983-as várszínházi premieren át az 1999-ben Edinburgh-ben a *Hungarian Cultural Events in the U. K.* rendezvénysorozatán tartott előadásig és a skót társulat ugyanazon év szeptember 24-i és 25-i budapesti bemutatójáig. Külön érdekessége a könyvnek a *Melléklet*. Itt olvasható *A Simóné háza* teljes gépirata, *Laodamia* címmel Peter Zollmann angol nyelvű fordítása, Magács László kétnyelvű szövegkönyve, a skóciai, majd a budapesti előadásra készített tömörített változat, a *Második énekben* felhasznált népmese, Kriza János gyűjtése és Garay János műve, a *Rege a tihanyi visszhangról* és *A literátor* eseménytörténeti alapját adó költői életrajzrészlet, Váczy János *Kazinczy Ferenc és kora* című munkájának egyik fejezete.

Különleges értéke a Babits-hagyatékban a levelezés. Már a levélszám is elgondolkodtató. Ambrus Zoltán 514, Schöpflin Aladár 498, Tóth Árpád 278, József Attila 745, Kosztolányi Dezső 1393 levélüzene, üdvözlőkártyája, távirata mellett a majd 11 ezer darabos anyag imponáló mennyiség. Fontosabb azonban, hogy ezek a levelek egyrészt művelődéstörténeti információk: segítik értelmezni egy dunántúli kisváros életét, a családi viszonyokat, azt a világot, amelyben a leveleket megőrzi generációkon át, amikor esemény szép levelet írni és kapni, s a levelekből kikerekedik egy család belső élete (ezt dokumentálja Buda Attila gyűjtésében 1996-ban a Budapesten, az Universitas Kiadónál megjelent gyűjtemény, *A Babits család levelezése*). Másrészt őrzik a levelek a korszak magántörténelmét: a boldog békeidőket, az I. világháború alatti mindennapokat, a fronton harcolók elkeseredését, kiszolgáltatottságát, a hadifogolytáborok életét,¹⁰ az 1918–1919-es forrongó időt,¹¹ az utána következő időszakot a Babitsnak küldött gyalázkodó levelekkel, közlés-kérésekkel, a súlyosbodó betegségről hírt adó kártyákkal. Ezek közül a levelek közül azonban legfontosabbak az irodalmi ügyeket érintők. Köztük vannak a Kozma Andorral, Zemléni Árpáddal, a népnemzeti irány reprezentánsaival váltott levelek, *A Holnap* alkotóival és a Nyugat három nemzedékének tagjaival, meg Kassákkal, József Attilával, Szabó Ervinnel, Jászi Oszkárral váltott levelek, különböző folyóiratoktól, író- és költőcsoportoktól kapott híradások, és a Baumgarten Alapítvány ügyében írt és kapott értesítések.

Két példával szeretném dokumentálni ezek fontosságát és a feldolgozás néhány problémáját. 1919. szeptember 15-én kelt a következő levél:

Kedves Mihály!
Nagyon kérek, Kosztolányi Dezsővel szemben légy óvatos és *semmi* erős kijelentést ne tégy, amit fel lehetne használni ellened. Vigyázz! Kosztolányi most nagyon fel van paprikázva. D.u. 3-kor bemegegyek hozzád.

Üdvözöl:
Szabó

⁸ BABITS Mihály: *Kisprózai alkotások*, s.a.r.: NÉMEDINÉ KISS ADRIENN – SZÁNTÓ GÁBOR ANDRÁS, Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.

⁹ BABITS Mihály: *Drámák*, s.a.r.: VILCSÉK BÉLA, Magyar könyvklub, Budapest, 2003.

¹⁰ Történelmi, hadtörténeti, mentalitástörténeti forrás a Babits Könyvtár 13. kötete, az „*All az idő és máll a tér*”. *Babits István levelei a keleti frontról és a hadifogságból 1915–1920*, s.a.r.: BUDA Attila, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.

Az OSZK Fond III/1164-es jelzetű palliumban ez az egyetlen levél. A levél hátulján Babits kézírásával ez áll: „Szabó György Magyar Vöröskereszt Andrássy ut 8.” A *Babits Mihály kéziratái és levelezése (Katalógus)*¹² így jelzi a palliumot: „Szabó [György]-Babitsnak [Budapest], 1919. szept. 15.” A levél írója láthatóan nagyon bennfentes az irodalmi életben, jó viszonyban lehetett a költővel. Mivel egy-egy levelezéskötet időhatárait úgy jelöljük ki, hogy azok lehetőleg markánsan foglaljanak össze Babits (és ha lehet, az ország) életében egy-egy szakaszt, a levelezésköteteken pedig párhuzamosan dolgozunk, ezért minden iratot egy-egy levélcsoport-egységben vizsgálunk.¹³ Ennél a levélnél két dolog tűnt fel. Az egyik, hogy Szabó György neve sem előtte, sem utána nem jelent meg sem feladóként, sem címzettként; ez a tény és az irat hangneme kizárják egymást. A másik a „Szabó” személynév előtti jel, ami akár „G”-nek is olvasható. Felmerült annak a gyanúja, hogy a „G” esetleg „Gáborjáni”-t helyettesít, akkor pedig a levelet az ekkor Babitscsal közvetlen baráti kapcsolatban lévő Szabó Lőrinc írta. A kötet egyik szerkesztője, Tompa Zsófia az iratot, mely nem szerepel a Szabó Lőrinc kéziratait felsoroló katalógusban, egybevetette a korszakból fennmaradt Szabó Lőrinc-levelekkel, s az íráskép hasonlósága mellett máshol is látta a „Szabó” előtt a „G”-t. Ezzel pedig nyilvánvaló lett egy nagyon fontos ténytörzset. Eszerint: Szabó Dezső 1919. augusztus elején elkezdte szervezni a Magyar Írók Szövetségét, 23-ra jelölve ki az alakuló közgyűlés idejét; az előző kötetben van egy levél, melyben Babits Szabó Dezső figyelmébe ajánlja Szabó Lőrincet mint lehetséges titkárt; Babits nem hajlandó elmenni az új Szövetség alakuló ülésére, az új csoportosulás ugyanis augusztus 11-én küldöttséget menesztett Friedrich István miniszterelnökhöz, felajánlva szolgálataikat az új politikai rendszernek; Szabó Dezső folyamatosan üzenet Babitsnak; Babits talán Kosztolányi Dezső kérése ellenére levelet küld Szabó Dezsőnek, melyben „megmagyarázza”, miért nem lehet a tagja annak a Szövetségnek, melyet „Szabó Dezső vezet”; Szabó Dezső „elolvasván” a levelet „indulatosan összetépi” azt; Kosztolányit ez az eset „felpaprikázza”; ezért Szabó Lőrinc szeptember 15-én óvatosságra intő levelet írt Babitsnak.¹⁴ A ténytörzset ebben a rendben újból mutatja, mit jelent a kantianus erkölcs feltétlen érvényessége Babits mindennapjaiban.

A második levelet 1939. január 17-én írta Babits Mihály régi barátjának, az akkor már húsz éve Németországban élő Szilasi Vilmosnak ötvenedik születésnapjára. Török Sophie naptáraiból tudható, hogy Szilasi felesége kérte Babitsékat e köszöntő levél írására 1939. január 8-án. Ugyancsak a naptárakból tudható, hogy előtte, december 9-én és 12-én Szilasiék Babitsék vendégei voltak.¹⁵ A költő azonban a megjelölt nap előtti időben a Baumgarten-díj kiosztásakor elmondandó beszédét írta. Mérlegelnie kellett minden szavát. Az Alapítvány szellemében ugyanis nem tehetett politikai természetű nyilatkozatot, de természetesen jeleznie kellett az idők különlegességét. Ebben a helyzetben neki, akinek egy levél megírása, amint ezt sokszor megjegyezte, valóságos kínt jelentett, nem volt sem fizikai, sem

lelki ereje egy teljes levél elkészítéséhez. Csak az első bekezdés származik tőle és a gratuláló záró mondat, a többi (most nem idézett részt) a felesége írta.

Kedves Vilikém,
holnap lesz a Baumgarten díjkiosztás, és én nyakig benne vagyok azokban a komplikált és kicsinyes gondokban amelyekről ittléted alkalmából Neked is panaszkodtam, azokban a köteles tennivalókban, amelyek közt legtehetségtelebnek érzem magamat. Nagy öröm egy pillanatra kiszakítanom magam, hogy Teneked írjak.[...]
Kedves Vilikém Isten éltessen! Legközelebb többet

Mihály¹⁶

A befejezés:

2005 és 2010 között sikeresen dolgozott a Kutatócsoport. Megjelent a kritikai kiadásban a *Halálfiái*, a *Kisprózai alkotások*, az *Esszék, tanulmányok, kritikák 1900–1911* című könyv, a *Babits Mihály levelezése 1912–1914*, a *Babits Mihály levelezése 1914–1916*; a Babits Könyvtárban az „*All az idő és máll a tér*”. *Babits István levelei a keleti frontról és a hadifogságból 1915–1920*, *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941–1951* című könyv két kötete (a 2003-ban megjelent három kötet folytatása); a Babits Kiskönyvtárban megjelent Rába György tanulmánykönyve, *Az ünneptől a hétköznapi ünnepek felé. Babits és a százéves Nyugat költői, a Közelítések... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján* című konferenciakötet, Vilcsék Béla műve, *A drámaíró Babits Mihály*, Némediné Kiss Adrienn: *A magyar „ördögregény”. Babits Mihály: Halálfiái*, Csokonai-III és Sándor *Babits és Fogaras* című könyve. Beigazolódni látszott Török Sophie kijelentése férje életművéről: „[...] minden írás[a] az Egész egybeillesztendő darabja [...]”.

2011-ben mindezek után a Pázmány Péter Katolikus Egyetem nevében, ahol most *professor emeritusként* dolgozom, beadtunk egy intézmények és ottani tanszékek közös munkájára épülő pályázatot a megkezdett sorozatok folytatására és a műfordítások kritikai kiadásának elkészítésére. Kérésünket az illetékes bizottság elutasította. Aztán beadtunk egy szűkített tervezetet, négy évre nem egészen tízmillió forintot kérve a levelezés- és az esszé-, tanulmány-, kritika-kötetek elkészítésére, a Babits Könyvtárban és a Babits Kiskönyvtárban két-két könyv megjelentetésére. (Időközben megjelent egy 2008-ban kapott

¹¹ BABITS Mihály *levelezése 1918–1919*, s.a.r.: SIPOS Lajos, Argumentum Kiadó, Budapest, 2012.

¹² A *Katalógus* (I–IV) összeállította CSÉVE ANNA, KELEVÉZ ÁGNES – MELCZER TIBOR – NEMESKÉRI ERIKA – PAPP MÁRIA, Argumentum Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1993.

¹³ BABITS Mihály *levelezése 1919–1921*, s.a.r.: MAJOROS Györgyi – TOMPA Zsófia, Argumentum Kiadó, Budapest, megjelenés előtt.

¹⁴ TOMPA Zsófia: *Búvópatak vize csillan. Szabó Lőrinc ez idáig rejtőzködő [első fennmaradt] levele Babits Mihályhoz*, Irodalomismeret, 2011/4, 101–113.

¹⁵ TÖRÖK Sophie *Naptárai 1921–1941 II.*, szerk., a szöveget gond., a jegyzeteket és a bev. tanulmányt írta: PAPP Zoltán János, Argumentum Kiadó, Budapest, 2010, 798–799.

¹⁶ Az ünnepi beszéd és a levél szövege: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917–1941 III.*, szerk., a szöveget gond., a bev. tanulmányt és a jegyzeteket írta: TÉGLÁS János, Argumentum Kiadó, Budapest, 2003, 313–314.

miniszteri támogatásból a *Babits Mihály levelezése 1916–1918* című könyvünk és elkészült a *Babits Mihály levelezése 1918–1919* című munkánk). Pályázatunkat ismételtelen elutasították. Az elutasító „testületi vélemény”-ben néhány általánosan dicséző megjegyzés mellett a következők szerepelnek: „a megjelent kötetek színvonala ingadozó”, „fokozott figyelmet érdemel, hogy a fiatal munkatársak bevonásának ellenére a színvonal megfelelő legyen”, „félő, hogy a rövid határidők és a sok kezdő alkalmazása a minőség rovására megy”, „a kritikai kiadásnak nincs nemzetközi relevanciája”.

Mivel ezek a kifogások nem felelnek meg a valóságnak, a szakmai zsűri munkáját irányító felső vezetőtől kértem a bírálat felülvizsgálatát. Néhány hét múlva az illetékes udvarias levélben megismételte a korábbi véleményét.

2012-ben újra beadjuk a másodjára készített rövidített pályázatunkat. Abban bízunk, hogy a döntésre hivatott testület a 32. és a 76. életévük közötti kollégáinkat, akik mögött több sikeres könyv van, nem tekinti „kezdő” kutatóknak, a 12 kandidátusi vagy PhD-fokozattal rendelkező munkatársak „alkalmazása” nem megy „a minőség rovására”, hogy az újból felkérendő lektorok, Buda Attila, Jankovics József, Kenyeres Zoltán, Téglás János, Vilcsek Béla ugyanúgy biztosítékai a magas szintű munkának, mint ahogyan az Argumentum Kiadó vezetője és belső szerkesztői.

A munkába azonban továbbra is bevonunk doktoranduszokat, akik közül remélhetőleg a Babits-kutatásban eddig PhD-fokozatot szerzett hét kollégánk mellé újabb „fokozatos” kollégák csatlakoznak majd. Ez ugyanis az egyetemi képzés egyik feladata.

Triptichon az időről, az emlékezésről és az önmeghatározásról

Gondolatfutamok Fecske Csaba három kötetéről

Három különálló kötetet jelentetett meg Fecske Csaba sűrű egymásutánban, ami – ismerte a költő igényességét – nem azt jelenti, hogy kimunkálás nélkül ontja a verseket, hanem azt, hogy ezek a kötetek valamiképpen összefüggenek, látványos tematikai különbségük ellenére azonos anyagból épültek, s feltehetőleg ezt az azonos anyagot forgatják meg különféle látószögeknek megfelelően.

Fecskének két fő témája van, ami tulajdonképpen egy: az idő mint olyan és az idő mint nem-olyan, azaz Fecske Csaba életének ideje. A különféle látószöveget az idő feletti, más és más aspektusokból történő bölcsekedés adja.

A triptichon első kötete a *Visszalopott idő*. A kérdésre, hogy miképpen lehet az időt visszalopni, a Fecske-versekből kiolvasható a válasz. Az objektíve létező időt ugyanis a *tudatunkkal* érzékeljük-értelmezzük, tudattal nem rendelkező élőlényeknek, tárgyakkal nincs idő-fogalmuk, csak léteznek a negyedik dimenzióban. A végtelen óta létező és a végtelenbe futó időt a mi tudatunk tagolja, igazodva a világmindenségben zajló földtörténeti, éghajlati folyamatokhoz, nagyobb és kisebb (társadalmi, csoportos és egyéni) egységekre. Ezért csak az emberi tudat képes arra, hogy az *elmúlt időt visszalopja* – tudatos és fél-tudatos vagy módosult tudatállapotú tevékenységével. Az emberi agynak ez a tevékenysége lehet tudatos: az emlékezésnek az értelem által irányított fajtája; lehet fél-tudatos: az érzetektől, külső ingertől (illattól, hangtól stb.) kiváltott kép- és gondolatfoszlányok tudatos reprodukciója, visszavezetése az ingert kiváltó okokra; avagy lehet módosult tudatállapot eredménye, az álom (vagy a hallucinogén-pszichedelikus szerek hatására létrejövő látomások – Fecske Csabánál ez a típus, szerencsére, teljesen hiányzik).

Fecske tökéletesen tisztában van az ember eme egyedülálló tulajdonságával: „az elme sok mindent megőriz / mit az élmény egyszer belerótt”, s hogy emlékezet nélkül „a semmi étke lesz a gondolat / mint földre hullott rothadó alma / rejtőzik rozsda fű alatt.” (22, a továbbiakban is csak az oldalszámot jelzem).

A *Visszalopott idő* az emberiség közös emlékeit szedegeti össze a filogenezis során létrehozott művelődéstörténeti alkotásokból, elméletekből. A múltnak mélyes mély kútjából merít: az Ótestamentumból, első verse *Az első emberpár* megjelenése az epifániát gyönyörű képből vetíti fel: „a még-nemlét hosszú

álmból ébredt” (5). Az ébredés után még a bűn elkövetése, a tudás megszerzése előtt léteznek: Éva „vagyón-remegve / kínálkozott a nem sejtett tudásnak”, s a megszerzett tudás sem ad választ az ontológia máig legfőbb kérdésére: „s ha végül bele- / halnak miért hát mégis hogy a nő szül?” Ez a lételméleti pesszimizmus állandó hangvétele ennek a kötetnek, minden egyes vers ezt járja körül, „és mégis” – a magyar költészet rendíthetetlen erejével – mégis szül a nő (Madách) és ír a költő (Radnóti). Madáchcsal ellentétben Fecske Csaba nem az egyetemes történelem színlelyeinek tanulságával igazolja a lételméleti pesszimizmus ellenére fennmaradt emberi életet, hanem az Ótestamentum történeteinek, hőseinek példázataival, metaforáival. Ábrahám és Izsák párbeszédét (6) sajátos, talán példa nélkül álló, *dialogikus szonettben* szerkeszti (az egész kötet szonettekből áll): nála nem az oktett áll beszélő viszonyban a szexszel, hanem „valódi” párbeszéd folyik, egy *hitvita*, amelyben Ábrahám az Istenben feltétlenül hívó ember szava („hinned kell vakon”), Izsák az Istent és igazságtalan, gonosz ítéletét perli kijelölt áldozatát („mért oly kegyetlen ha van az Isten”; „te vakhitű megölnéd egyetlen fiad” – ez a megfogalmazás már előrevetíti az Újtestamentum isteni tervének áldozatát, Jézust), és Izsák szájába adja Fecske saját, mélyen átgondolt, egész költészetét, életvitelét meghatározó sorát: „csak a kételkedő ember lehet szabad”. A hitvitázó verset néhány oldallal odébb követi a hit-hitetlenség paradoxonaiból építkező vers (11)

Az első „emlékező” verset Mózes kapja (7): „mögötte múltja kiszáradt meder / nem is él már csupán emlékezik / a világból léte kicsordul / a teste itt de a lelke már ott túl”. A Zsuzsannát megleső vénnek (8) sajátos emlékezése a testiségnek, a test múltkonyságának témáját vezeti be a kötetbe, ezáltal kezd kapcsolatot teremteni a triptichon harmadik kötetével, *A hús pogány énekével*. Szépen, okosan fogalmazza Fecske: „öbennük már nem is a nő / szított vágyat a saját vágyukat / vágyták mit elemész-tett az idő”. *Tudat előtti* állapot Dávidé is (12), aki pásztorként még nem ismerte elhivatottságát (ismét egy utalás az újtestamentumi párhuzamra: Mária él eljövendő kiválasztottságának ismerete nélkül az evangéliumig). Az álom módosult tudatállapotának mitikus görög archetípusa az alvó *Endymion* (10), akinek féléber-álmodó alakját egy Weöres-intertextus beemelésével rajzolja meg Fecske, nála: „mi sem történt csak megesett velem”, a Weöres-vers: „semmit se tettem, csak történt velem, / ezernyi versemet félálomban írtam” (*Az élet végén*) *A Kertkapuban* (28) egyrészt ez az álom-motívum jelenik meg: „tán álom ez és nem élet”; másrészt a 20. századtól oly gyakran tapasztalt szerepjáték, maszkos költészet („te csak próbálgatod magad / játszod a huncut koboldot”), ami a rejtőzködésnek, lényegünk titokban tartásának eszköze. A vers a koboldos-huncut vidámságtól jut el a rejtőzködés okának feltárásáig, a magányig, a sötétig, a vak tapogatózásig. Az álom felidézte emlék is múlandó („foszló álomkép veríték szaga”, kiemelés: Sz. E.), és a testtel együtt az elme, az emlékezés szerve is elvész egy olyan képből, ami közvetlen rokona a Dalí és Yves Tanguy szurrealista vízióiban elfolyó óráknak:

„elmédrol mint gyertyáról a viasz / csorog lefelé az elhasznált idő” (38).

A halálfélelem mint ösztön, mint archetipikus életérzés otthonos minden mitológiában. *Hiszkija* (9) ótestamentumi alakjának életidejét egy rejtélyes, nagybetűs Kéz szabja meg – ez a görög mitológiából került a rettegő Hiszkija énekébe, egy remek metaforával: „ím felgöngyölve életem / mit a szövőszékről a Kéz levág”. A Kéz a Moirák közül az élet fonalát elvágó Atroposz keze. De lehetne ez a Kéz a jobbát felemelő és azzal a világot kormányzó keresztény isten is, amivel ismét utalhat Fecske későbbi témájára, az újszövetségi történetekre, amelyeket a modern *apokrif* értelmében éleszt újjá. Az evangéliumot vivő Gábiel (13) a *történet lényegén kívül áll* („a hang az anyém a szó övé”, „a boldogság terhét hozom / testté kellett lennem oly nehéz”, „nem értem én az üzenetet”), amiként a Fecske által megformált Mária sem érti a csodát. (A hírt értetlenkedve fogadó, csodálkozó Mária alakjának leghíresebb feldolgozása a bizánci *Akathisztosz-himnusz* I. Oikoszában van.) Ugyanígy magát érdemtelenül kiválasztottnak érzi Mária a *Várakozásban* (14), hasonlóképpen értetlen József is (15). Átaluk vezet át Fecske az újtestamentumi mítosz-körbe, annak modern apokrif-feldolgozásaiba, amelyeknek szereplői Péter (16), a szintén értetlen *Háromkirályok* (17), akik a fáradtságos út közben már bánják, hogy elindultak („milyen jó is volt otthon egykor / de végülis célt értünk s csak ez számított”). Milyen emberiek ezek a tudatlan, jámbor, a transzcendenst felfogni nem képes alakok! Sokkal közelebb állnak a történeteket feltételezhetően generáló valósághoz, mint a belőlük formált, fenségesen bearanyozott héroszok és heroinák. Test és lélek egysége kezd megteremtődni ezekben

a testi fáradtság révén lelkieken felmagasztosuló egyszerű emberekben. Ezt mondja ki az *Elrejtezik* (23): „a meggyötört test volna hát / a lélek igazi otthona / benne fűrészt meg magát / hogy tisztán térhessen meg oda // ahonnan jött elviselni a mulandóságot.” A cikluselválasztó illusztrációkat leszámítva a kötet közepén vagyunk: ekkorra táru fel a kötet minden motívuma – idő, mulandóság, emlékezés, test és lélek dualizmusa, valamint Fecske világgépének egy lényeges eleme, a *panteizmus*, a *lélek-vándorlás* („túl idő és tér határán / újjászületve elrejtezik.”)

Egy gyönyörű emlékező egy múlt szerelemről, *ősi képekkel* – a természet Fecske életét mindig empátiával kíséri –: „kerül majd vers a versbe rím / az asztalra méz és tea / befelől majd

